

KOSSUTH A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL EMIGRÁCIÓS IRATAIBAN

DR. KÁVÁSSY SÁNDOR

(Közlésre érkezett: 1969. december 4.)*

Minden bizonnyal érdekes, és tanulságok levonására is alkalmas adalékot nyújtunk a nemzeti múltunk kérdései iránt érdeklődő olvasónak, ha röviden összefoglaljuk, hogy a Duna-völgy népeinek nagy sorskérdésein töprengő és azok demokratikus megoldását kereső Kossuth valójában miként, milyen elvi alapról is szemlélte, milyen eredetű és természetű problémát látott a nemzetiségi kérdésben, és milyen feladatok, tennivalók elvégzése útján vélte azt megoldhatónak.

Ahhoz, hogy erről alkotott nézetei világosan állhassanak előttünk, elsősorban is azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy tulajdonképpen milyen közösséget tekintett nemzetiségnek, és hogyan határozta meg az általa nemzetiségnek minősített egységek társadalmi valóságban elfoglalt helyét.

Amennyiben helyesen értelmezzük egyik idevonatkozó utalását, nemzetiségen az egyazon nyelvhez tartozók összességét értette, akiket többnyire nem a terület, hanem a nyelv közössége kapcsol egybe, s akik szétszórtságuk, vagy egyéb okok folytán önálló államot nem alkothattak, más állam politikai közösségébe tartoznak. A nemzetiség fogalma tehát Kossuth szemléletében nyelvi-etnikai egységgel azonosult, azon államtalan közösséget értett, melynek legfontosabb meghatározója a nyelv [1]. Írásaiban „természeti minőség”-ként [2], „ethnográfiai véletlen”-ként [3] jellemezte azokat, ami önmagában is világosan tanúskodik róla, hogy a nemzetiségek Kossuth szemléletében valójában mint alacsonyabb fokú egységek, közösségek szerepeltek.

Kristálytisztán tükröződik e felfogás egyébként nemzetelméletének alaptézisében is. Azt véve alapul, hogy a nemzet magával az állammal azonos, s így a nemzet fogalmát is az állam fogalmával fogva fel azonosnak [4], úgy vélte, hogy amiként az épületek a kövekből és téglákból, akként a nemzetek a nemzetiségekből épülnek fel, illetve tevődnek össze. S mint történeti eredetű szervezeteknek [5] egyebek közt az a funkciójuk,

* Közlésre javasolta: dr. Nagy József igazgatóhelyettes, tanszékvezető
Lektorálta: dr. Katus László kandidátus, MTA Történettudományi Intézete

hogy a nemzetiségeket, amelyek valójában nem mások, mint etnikai egységek, magasabb, vagyis politikai egységekbe fogják.

A fent ismertetett alapok logikus következményeként magát a nemzetiségi kérdést is természetes következménynek, a nemzeti lét szükség-szerű velejárójának tekintette. Mint arra az 1850-es és 60-as években kelt írásaiból egyértelműen következtethetünk, felmerülését két formában tartotta lehetségesnek. Az egyiket a kérdés egyszerű formájának nevezhet-nénk. Ez esetben a kérdés nem politikai kérdés, pusztán abból az egyszerű tényből adódik, hogy a nemzet különböző fajú, nyelvű és nemzetiségű em-berekből áll. Ebben a formában megoldása sem okoz nehézségeket, csu-pán arra van szükség, hogy az állam következetesen érvényesítse a „nem-zetiségi egyenjogúság elvét”, és „a nemzetiségi érdekek szabad társadalmi fejlődése”-t ne akadályozza. Szerinte a kérdés ilyenformán Amerikában, Európában pedig Angliában, Belgiumban, Franciaországban és Svájcban jelentkezett, és az ismertetett elvek alkalmazása révén minden további nélkül megoldást is nyert [6].

A kérdés másik létezési módjának azt tekintette, amit kifejlett for-mának nevezhetünk. Ez esetben a kérdés politikai síkon jelentkezik, céltudatos politikai akaratot és törekvést fejez ki. Ezt a formát azonban sajátosan magyarországi jelenséggént magyarázta. „Nem egyedül Magyarország van azon helyzetben — írta —, hogy polgárai különféle nemzetiséghez tartoznak, de egyedül Magyarországnak jutott azon bal-szerencse, hogy ... nem volt képes a nemzetiségi kérdés felmerülését eltávolítani” [7]. Ezt a „balszerencsé”-t három okra vezette vissza. Ezek sorában elsőként is „a nemzetiség felébredett szellemé”-t hangsúlyozta, amely — mint írta — ellenállhatatlanul tör magának utat „az élet felé, mint a természet tenyésző ereje ... a sziklák repedésein” [8]. Emellett a Habsburgok divide et impera elvét alkalmazó politikájára mutatott rá, s erre vezette vissza a nemzetiségi kérdés részproblémájaként szerepet játszó nyelvkérdést is. A nyelvkérdés — írta — „csak ott lett Eris almá-jává, mely miatt ugyanazon egy nemzet különböző nyelvű fiai egymást marcangolják”, „ahol az osztrák ház uralkodik” [9]. Végül, a pánszláv izgatásnak tulajdonított szerepet [10]. Ez utóbbi formájában már a fogas, és a nehezebben megoldható társadalmi kérdések közé sorolta, de így sem tartotta megoldhatatlannak.

Kossuthot természetesen elsősorban a kérdésnek ez utóbbi, sajáto-san „magyar betegségnek” minősített formája foglalkoztatta, ennek meg-oldási lehetőségeit kutatta, és ezzel összefüggésben fejtette ki lépésről lépésre haladva előre, és ismerve fel a tennivalókat, a nemzetiségek jo-gairól alkotott felfogását. Ahhoz azonban, hogy erről világos képet alkot-hassunk, tudnunk kell, hogy meddig jutott, és hol tartott Kossuth szem-léletének fejlődése akkor, amikor hontalan lett.

Első olyan (1833-ból származó) írása, amelyben már érinti a kérdést, még annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a nemzetiségi kérdés a társadalmi haladás fő kérdéseinek megoldásával egyidejűleg, simán, mintegy önmagától oldódik meg, ha a jobbágyfelszabadítás a nemzetisé-gek körében is végbemegy, és a szabadságjogokat rájuk is kiterjesz-tik [11]. Ismeretes, hogy ez nem csupán Kossuthnak volt hite, lényegé-

ben ebben az illúzióban élt az egész hazai liberális tábor is. Mint I. Tóth Zoltán rámutat, 1848-ban a köznemességi többség „azzal a tudattal hozta meg a márciusi törvényeket, hogy a nemzetiségi kérdést lényegében egy csapásra, mindenestől megoldotta” [12].

Arra, hogy a nemzetiségi kérdés a társadalmi haladás fő kérdéseinek megoldásán túl még egyéb, sajátos tennivalókat tartalmaz, Kossuth is, a liberálisok is, csak a márciusi forradalom után, az ország nem magyar népének mozgalmi nyomán döbrentek rá, amikor is azok nemzetiségük törvényes elismerésére, nyelvhasználatra, autonómiára, függetlenségre, önrendelkezési joguk elismerésére irányuló követelésekkel léptek fel.

Az események hatására fokozatosan elejtette a liberális doktrínát, és szemlélete a lassú fejlődés útjára lépett. Mint arról a horvát nemzeti követelések kapcsán elhangzott fejtegetései tanúskodnak, 1848 szeptemberére végleg megszilárdult benne, hogy amennyiben a kérdés nemzeti közösség követelése nyomán merül fel, az egyetlen helyes megoldás az önrendelkezési jog elismerése és megadása [13]. Ettől később sem tárgított, és évtizedek múltán is teljes hittel és meggyőződéssel írta, hogy a „kifejlett s külön személyiségük teljes öntudatával bíró nemzeteket egy állammá összeolvasztani lehetetlen” [14].

Lassabban ugyan, de 1849 nyarán körvonalazódtak benne a feladatok arra az esetre is, ha a kérdés nem nemzet, hanem nemzetiség követelése nyomán áll elő, és megformálódott valamelyes kezdeti képe a nemzetiségek jogállásáról is. Így elismerte, hogy a nemzetiségeknek joguk van nemzetiségük törvényes elismertetésére, és jogot formálhatnak nyelvük használatára. Ennek alapján elvként hangoztatta, hogy amennyiben azt a nemzetiség kéri, nemzetiségét törvényesen is el kell ismerni, és az államterületi egység, valamint az államnyelv fenntartása mellett módot kell nyújtani nyelvének használatára a „magánéletben, iskolában, egyházban és községi igazgatásban” [15].

Itt tartott a tennivalók felismerésében, amikor 1849 augusztusában emigrációba kényszerült, ahol tovább töprengve a kérdésen, egyre nagyobb lépésekkel haladt előre a feladatok és tennivalók meghatározásának útján, ami a nemzetiségek jogainak egyre teljesebb elismerésében és méltánylásában jutott kifejezésre. Tekintve, hogy az események és fejlemények, melyek kitágították szemhatárát, ma már világosan állnak előttünk, ismerjük belső fejlődését, s azok szerepét, akik szemléletének fejlődésére befolyást gyakoroltak [16], megengedhetjük, hogy egyenesen azon dokumentumok alapján szóljunk elveinek fejlődéséről, amelyek már — mintegy — kiforrott alakban mutatják azokat.

Amint arról a „Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására” c., 1851-ben írott, röviden csak kiutahiai alkotmányterv néven emlegetett munkája tanúskodik, Kossuth már az emigráció első éveiben eljutott a nemzetiségi igények iránt vak, s 1848–49-ben csúfos kudarcra jutott liberális doktrínával való végleges leszámolásig, s mint a munka bevezető fejtegetései fényes bizonyítékaul szolgálnak, meggyőződésévé vált, hogy azokban az országokban, „hol az emberek különféle nyelveken beszélve, különféle nemzetiségeket képeznek”, a népfelség elve következetesen csak akkor érvényesülhet,

demokráciáról és szabadságról csak akkor lehet beszélni, ha a demokratikus polgári szabadságjogok rendszerét a nemzeti kisebbségek szabadságjogainak rendszere teszi teljessé, ha a jogalkotás gondol a kisebbségek igényeire, lehetővé teszi számukra, hogy egyenként és összesen munkálkodhassanak „nemzetiségük fejlesztése”-n és „biztosításá”-n, még akkor is, ha önálló településterületet nem alkotnak, szétszórta, mások közé „bevegyített”-en élnek [17]. E felismerés nyomán világossá vált előtte, hogy a nemzetiségi kérdés demokratikus rendezésének elvi alapja csakis annak elismerése lehet, amit jó másfél évtizeddel később „A nemzetiségi kérdés kapcsolatban a közösügyi munkálattal” című, az alkotmányterv gondolataihoz visszatérő, s egyben annak gondolatrendszerét is világosabbá tevő cikkében „nemzetiségi érdekek”-nek nevezett, s amelyeknek létjogosultságát ezután sohasem szűnt meg hangsúlyozni [18].

Tekintve, hogy Kossuth rendszerében épp a nemzetiségi érdekek létjogának elismerése volt az az alap, amelyből a továbbiak folytak, fontos tisztáznunk, hogy valójában mit értett nemzetiségi érdekeken. Az alkotmányterv és az idézett cikk fejtegetéseit egybevetve az a végeredmény látszik levonhatónak, hogy ezen a nemzetiség, a nemzetiségi kultúra ápolását, a nyelvhasználatot, a nemzetiségi egyház igazgatását, a „nemzeties tanügyet”, valamint azokat az „erkölcsi érdekeket” értette, „melyeknek összessége nemzetiségnek neveztetik” [19].

Mindezek alapján határozott képe alakult ki a nemzetiségek jogállását illetően is. Elismerte a nemzetiségi érdekek védelméhez való jogot, a védelem biztosítására történő szervezkedés jogát, a nemzetiségi érdekek körébe tartozó ügyek autonóm intézésének jogát, valamint helyet adott annak, hogy a nemzetiségi érdekek mind a magán-, mind a társadalmi, mind pedig az állami élet síkján a legmesszebbmenően juthassanak érvényre [20].

A fentiek alapján világos és határozott koncepciója alakult ki a kérdés megoldására fogantatandó tennivalókra és feladatokra nézve. Abból kiindulva, hogy a nemzetiségi érdekek védelme és érvényesítése vonatkozásában egyes ügyek társadalmi, mások pedig „politikai térre” tartoznak [21], alkotmánytervében részletes ismertetését adta az ide és oda tartozó ügyeknek, valamint az itt és ott megvalósítandó feladatoknak. (Jóllehet a feladatok ilyen rendszerezése csak az alkotmányterv és az idézett cikk egybevetése alapján állapítható meg teljes határozottsággal, visszakövetkeztetés alapján azonban igazoltnak látszik, hogy elméjében már 1851-ben ilyen kép élt a tennivalókat és azok rendszerét illetően. Csekély kétséget sem hagy fenn eziránt az alkotmányterv szerkezeti felépítése. A figyelmes olvasónak már első olvasásra feltűnhetik, hogy a kérdést most már a nemzetiségi érdekek létjogának elismerése, valamint az azok védelméhez való jogosultság elvének elfogadása alapján megoldani és rendezni kívánó Kossuth, a feladatok felett szemlét tartva, külön szól a nemzetiségi érdekek társadalmi és állami úton történő védelméről.)

A tennivalókat felmérő, azokat már osztályozó és rendszerbe foglaló Kossuth az alkotmányterv és az idézett cikk tanúságai szerint, társadalmi feladatnak az egyházigazgatást, a kulturális ügyeket és az ilyen

jellegű tennivalókat tekintette [22]. Ezekre nézve feladatként azt jelölte meg, hogy teljes egészükben a nemzetiségek kezére kell adni azokat, hogy azután az államon belül autonómiát élvezve, szabadon és demokratikusan intézhessék azokat. Ez ügyek intézésére javasolta, hogy miként az „egy vallásúak egyesülnek”, akként az egy „nemzetiséghez tartozó egyének” is „egyesülend”-jenek, hozzanak létre „szervezetet”, „egylet”-et, „egyesület”-et, „nemzetiségi egyetem”-et, válasszanak „főnököt”, alkossanak „szabályokat az egyesület” számára, kormányozzák azt, s intézzék az ügyeket szabadon, saját tetszésük és belátásuk szerint. Az állam ügyeik intézésébe nem szól bele. „Az egyletnek semmi dolga az állammal, az államnak semmi az egylettel.” Mintául a Magyarországi Evangélikus Egyház szervezeti felépítését ajánlotta, melyet „kitűnően szabad” és demokratikus szervezetnek tartott [23].

Az állam feladatát a nemzetiség „politikai érvényesítése”-ben vélte felismerni, amin elsősorban a „közéletbeni szabad nyelvhasználatot” értette [24]. Ezt, mint a konföderáció tervének bevezetőjében mondotta, a „lehető széles körű decentralizáció” [25] érvényesítése révén tartotta lehetségesnek, mint később hozzátette, „többség elvének alapján, s a kevesebbség jogainak respektálása mellett” [26]. Ennek megfelelően az alkotmánytervben olyan erőteljesen decentralizált állam létrehozását jelölte meg feladatnak, amely épp decentralizáltságánál fogva, minden nemzetiség érdekeinek védelmére alkalmas. Amelyben már a községek is igen széles körű autonómiával vannak felruházva, maguk választják tisztviselőiket, s alkotmány garantálja a községek „politikai nemzetiségét”, vagyis azt a jogot, hogy a községek maguk döntsék el többség alapján, hogy mely nyelven érintkeznek a kormánnyal és a törvényhozással, s kérnek jelentéseikre, leveleikre, kérvényeikre választ, amelyben alkotmány biztosítja a „tanítás szabadságát”-t, s a „nemzetiség fejlesztését”-re, hogy a községi iskolákban „az oktatási nyelv a község igazgatási nyelvével” legyen azonos. Amelyben ugyanakkor az alkotmány a kisebbséget is védelmébe veszi a „többség elnyomása ellen”, s „biztosítja a kisebbség azon jogát, hogy panaszait és követeléseit a község elébe, perügyelését a bíróságok elébe saját nyelvén terjeszthesse, vagy hogy külön községgé alakulhasson, ha teljesíteni képes azon föltételeket, amiket az alkotmány községképzésre meghatározott”, s a tanítás szabadságának elve és joga alapján biztosítja, hogy „bármely községi kisebbség” „tanodákat alapít”-hasson és tarthasson fenn. Kíváncosnak tartotta a megyék községekhez hasonló átszervezését is. Eszerint „politikai nemzetiség”-ének biztosítására minden megye a választások utáni első ülésén megállapítja hivatalos nyelvét, s a „nemzetiségnek a megyébeni kifejtése végett” „legalább egy megyei tanodát” létesít, melynek „tannyelvét a megye határozza meg”. A községekhez hasonlóan, a megye is teret nyújt a kisebbségek érdekeinek. Saját „nyelvén szónokolhat” a megyegyűlésén, és ezen terjesztheti be kérelmeit a megyei hatóságokhoz. Joga van kultúrájának ápolásához iskolákat alapítani.

Jóllehet a törvényhozó hatalomról és a kormányról szóló részek csupán azt emelik ki, hogy a törvényhozó testület maga határozza meg tárgyalási nyelvét, s a törvényeket mindazokon a nyelveken közzéteszi,

„amelyek az ország községeiben . . . divatosak”, az alkotmányterv alapján kimondatlanul is világos, hogy a nemzetiségi érdek ezen a fokon sem sikkad el. Az alkotmányterv ugyanis kétkamrás törvényhozást vesz tervbe, a képviselőházat, melyet népképviseleti alapon választanak, és a tanácsot, melynek tagjait a megyék küldik ki. Az ismertetett községi és megyei autonómia alapján világos, hogy a nemzetiségi képviselet e helyeken is éppoly biztosított, mint a községek és megyék esetében. A fegyveres erőre nézve kifejti az alkotmánytervezet, hogy a nemzetiséget e tekintetben is érvényesíteni kívánja, s a zászlóaljak felállítása a nemzetiségi hovatarozás figyelembe vétele alapján történik [27].

Az alkotmánytervhez három függelék kapcsolódik. Az első Horvátországról szólva, Kossuth régi meggyőződésének megfelelően, elismeri a horvátok önrendelkezési jogát. A második Erdéllyel kapcsolatban arra mutat rá, hogy miután Erdély Magyarország szerves része, s Erdély lakossága „nem képez tömör és magában elzárt nemzetet”, itt az alkotmánytervben ismertetett elvek alkalmazásával autonómia biztosítandó a szászok, székelyek számára, a románok nemzetiségi érdekei pedig kielégítéshez jutnak a megyei és községi autonómia szervezete révén, továbbá az országgyűlési képviselet útján. A harmadik a szerbekről szólva hangsúlyozza, hogy nemzetiségi érdekeik szintén érvényre jutnak az alkotmányterv elvei szerint, minthogy így „nemzetiségük társadalmi egysége, egy vajda választása, egyházuk független igazgatása, egyházi fejük szabad választása” „nyelvök szabad használata a községek és megyék igazgatása körében, s a vele élhetés joga . . . az országgyűlésen” lesz az eredmény, amit elnyernek [28].

Az alkotmánytervet értékelve nem hallgatjuk el, hogy Kossuth ezúttal sem jutott el a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismeréséig, s a kérdés ilyen alapon való rendezéséig. Míg a nemzetek e jogát minden fenntartás nélkül ismerte el, hangsúlyozva, hogy a nemzeteknek „minden időben, minden körülmények közt” joguk van a függetlenséghez, minthogy enélkül „a szó igazi értelmében még maga a nemzeti lét is lehetetlen” [29], addig a nemzetiségek ilyen jogállását elismerni megtorpant. Megmaradt lényegében azon állásponton, amit pár évvel az alkotmánytervezet keletkezése után így fejezett ki: „Nemzetiség természeti minőség, társadalmi érdek, mely helyet kérhet magának a többi társas érdekek között az államban, de nem az állam fölött, nem az állam érdekeivel ellentétben” [30]. Jól ismerjük, hogy Kossuth e felfogása mögött a történeti Magyarország területi egységének gondolata állott meghatározó tényezőként, amellet a kor felfogására is joggal utalhatunk, hiszen területi állományát, határait minden állam féltékenyen védte, s önként egyetlen nemzet képviselője járult hozzá területei átengedéséhez. Nem kérhetjük hát Kossuthtól számon, hogy 1851-ben nem tette magáévá azt az álláspontot, amelyet a nemzetiségi mozgalmak körében is csak azok leghaladóbb, legkövetkezetesebben nacionalista képviselői vallottak magukénak. Azonban korban, történeti körülményekben gondolkodva, véleményünk szerint nagyra kell értékelni azt a lépést, amit Kossuth az alkotmányterv megalkotásával tett meg. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Kossuthnak, aki itthon és külföldön a magyar nacionalizmus egyik reprezentánsának és

kiemelkedő teoretikusának számított, önmagával viaskodva, korábbi önmagát lebírva kellett eljutnia ahhoz, hogy a kérdés mélyére tekinthessen és abból következtetéseket vonjon le. Nem tekinthető kis eredménynek, hogy eljutott a nemzetiségi érdekek létjogának elismeréséhez, a nemzetiségek jogállásának tisztázásához, s olyan gyakorlati teendők elvi megfogalmazásához, aminek az alkotmánytervben találhatók. Figyelemre kell méltatnunk, hogy az alkotmányterv azoknak a terveknek a sorában, melyek a korabeli Európában a nemzetiségi kérdés megoldására ez idő tájt születtek, a leghaladóbbak mellé állítható, s bátran állíthatjuk, hogy megvalósulása esetén az egykorú Európa leghaladóbb nemzetiségpolitikai gyakorlata alakulhatott volna ki. Joggal írhatta Kossuth: „Én e szervezést nagymértékben demokratikusnak tartom és valósággal demokratikusabb az, mint az Amerikai Egyesült Államoké”. „E megoldás... honunkat, s annak minden népét szabadokká, boldogokká teendi, s a hazát kevés idő alatt egy paradicsommá varázsolja, melyen az emberiség tekintete örömmel fog megállapodni” [31]. Nem kerülheti el figyelmünket továbbá az sem, hogy Kossuth az alkotmánytervhez kapcsolt függelékek egyikében további engedményekre is késznek nyilatkozott. „Kijelentem... nyíltan, a bennem élő testvéri érzelmek egész őszinteségével..., ha azon polgártársaink, akiknek nyelve más, mint a mienk, óhajokat táplálnak, melyek figyelmes kutatásomat kikerülték, az csak onnan származik, hogy azon óhajok nem jöttek tudomásomra. De legyenek, kérem, meggyőződve polgártársaink, hogy a magyar nemzet feledségbe süllyesztette a hajdani kölcsönös sérelmeket, hogy testvéreileg nyújt nekik kezét, s hogy semmiképp sem idegenkedik megadni mindent, amit testvér testvértől kívánhat” [32]. Nem hagyhatjuk említés nélkül végül, hogy Kossuth a nemzetiségi érdekek védelmét alkotmányos jogok alapján kívánta biztosítani, s nem feledhetjük, hogy Kossuth jogász volt, s mélyen tisztában volt azzal, hogy minden ország legfőbb törvénye az alkotmánytörvény. Szándékainak komolyságát egyébként misem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezek az elvek politikai gyakorlatában is azonnal érvényre emelkedtek [33].

Már az alkotmánytervezet megfogalmazása idején világos volt Kossuth előtt, hogy a nemzetiségi kérdések Magyarországon a belpolitikai oldal mellett külpolitikai, „internacionális” oldala is van, s — mint később írta — az arra „való gondos figyelem nélkül a nemzetiségi kérdés biztosan, tartósan, s kielégítőleg meg nem oldható” [34]. E felismerés alapján alig pár hónappal a szabadságharc bukása után megfogalmazódott benne a nemzetiségi kérdés, egy közép-európai szintű megoldásának igénye is. Már 1850. január 18-án eljutott végkövetkeztetésként ahhoz a meggyőződéshez, hogy a Duna-völgy népeinek „jövőjét csak az biztosíthatja, ha ezek erős konföderáció alapján” egyesülnek [35]. Ez a felismerés volt lényegében egyike azoknak a motívumoknak, amelyek arra sarkallták, hogy az egész közép-európai nemzetiségi bonyodalom megoldására nagyvonalú tervben mutasson utat. Így történt, hogy még ez év június 15-én Teleki Lászlóhoz írott levelében már részletesen is körvonalazta a konföderációra vonatkozó elképzeléseit [36]. Nem volt véletlen tehát, hogy az alkotmányterv zárószóiraiban, mint hatékonyabb megoldást, államszövetség létrehozását ajánlotta. „Ha azonban nemzetem hinné — írta —, hogy biztonságát

még nagyobb mértékben szükséges szilárdítani... , akkor e szilárdulást a szomszéd országokkal testvéries frigyessülésben fogja fellelni, mely eszmének én őszinte pártolója vagyok". Igaz, hogy itt elsősorban mint a „kültámadások ellen”-i védelem eszközére történik erre utalás [37], Kossuth valójában már ekkor mint a nemzetiségi kérdés megoldásának leghatékonyabb eszközét tekintette a föderációt, amint az az 1862-ben nyilvánosságra került tervből is világosan állapítható meg.

Ha a fentiek után a Dunai Szövetség tervére térve, melyet mint olyan dokumentumot szokás felmutatni, melyben Kossuth nemzetiségpolitikai elvei fejlődésüknek legmagasabb fokára értek, azt kérdezzük, hogy a föderáció tervében kifejtett koncepció mutat-e fejlődést a tennivalókat, a nemzetiségek jogállását illetően, az 1851. évi alkotmánytervhez viszonyítva, úgy találjuk, hogy a „nemzetiségek” „egymáshoz való viszonyá”-nak rendezésével foglalkozó 11. pont lényegében nem más, mint az 1851. évi alkotmányterv kivonata [38]. A tervhez fűzött „Felvilágosítások”-ban maga is megmondja, hogy a 11. pontban elmondottak „1851-i organisationális tervvázlatomból vannak kivéve” [39]. Mégis jelentékeny fejlődésként kell értékelnünk, hogy Kossuth mindezeket a feladatokat egy nagy, közép-európai államszövetség keretébe helyezi át, mely legalkalmasabb a „nemzeti viszályok kiegyenlítésé”-re [40]. Ennek, mint kiemelkedő jelentőségű elemnek fontosságát sokszorosan húzzák alá Kossuth azóta számtalanszor ismételt szavai: „Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátyolt a múltra, s nyújtsanak egymásnak kezet... fogadják el a tervet” [41]. Nehezebb feladat annak eldöntése, hogy hozott-e a terv vajon valamelyes fejlődést Kossuth felfogásában a nemzetiségek önrendelkezését illetően. Révai József ismert tanulmánya óta a terv Erdéllyel kapcsolatos passzusa alapján [42] általában elfogadásra talál, hogy Kossuth ezzel lényegében eljutott a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismeréséig. A kutatók figyelmét általában el szokta kerülni, hogy Kossuth Erdéllyel kapcsolatos kitételei nem a nemzetiségi kérdés rendezésére vonatkozó 11. pontban, hanem a terv bevezetőjében olvashatók [43], ami önmagában is világosan utal rá, hogy Kossuth Erdély hovatarozásának kérdését a tervezetben elsősorban mint államjogi kérdést kezelte, s nem mint szorosan a nemzetiségi kérdés megoldásának körébe tartozó kérdést kívánta felvetni. Ezt tekintetbe véve teljesen érthető és világos Kossuth felháborodása, melyet a „Felvilágosítások”-ban olvashatunk [44]. Ha Kossuth szubjektív szándékaitól el is tekintünk, s elismerjük, hogy Erdély kérdésének felvetése objektíve mégis összefügg az önrendelkezés jogának kérdésével, úgy tárgyilagosan csupán annyit állapíthatunk meg, hogy a konföderáció tervében meglehetősen felemás módon, egyetlen vonatkozásban eljutott odáig, hogy a nemzetiségi kérdés rendezésében az önrendelkezés elvét is szóhoz engedte jutni. Amennyiben tehát beszélhetünk arról, hogy Kossuth a konföderáció tervében eljutott a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismeréséhez, erről csak a fenti értelemben beszélhetünk, a tárgyilagosság ugyanis az, hogy a nemzetiségi önrendelkezési jognak valójában csak részleges elismeréséig jutott el, de ennek is csak egyetlen egyszer adott hangot. Kossuth nemzetiségpolitikai elveinek további fejlődésére azonban ennek nem volt

semmi kihatása, minthogy az önrendelkezési jognak e részleges és felemás elismerését is azonnal visszavonta, s korábbi álláspontjára helyezkedett vissza, s „rendíthetetlen elv”-ként hangoztatta, hogy a „territoriális integritás” és a „politikai egység” határán túlmenni nem kíván, ezt a „nemzetiségi kérdések elintézésénél szentnek és sérthetetlennek kell tekinteni.” Ehhez viszont nyomban hozzáfűzte: „Ezen határon belül mindent a nemzetiségi igényeknek, mit csak az igazság követelhet, a méltányosság kívánhat, s testvér a testvértől, honpolgár a honpolgártársától igénybe vehet” [45]. Nem kíván tehát további dokumentációt annak igazolása, hogy Kossuth nemzetiségpolitikai rendszerére valójában a nemzetiségi igényeknek az önrendelkezés kizárásával történő kielégítésének elve nyomta rá a bélyeget.

Miután a terv elutasításban, sőt ellenséges fogadtatásban részesült, a kérdést az 1851. évi alkotmánytervben lefektetett elvek alapján, államszövetség létrehozása nélkül is megoldhatónak tartotta, ha Magyarország független és szabad, ha magyar részről „őszinte, igazságos testvériség” nyilatkozik meg a nemzetiségek jogos követeléseiről, és ha azok az államterületi egység alapjára helyezkednek [46].

Nem kis fontosságú annak felvetése, hogy vajon Kossuth koncepciója tartalmazta-e a nemzetiségi igények kielégítését. Szabadjon egy utalás erejéig erre is kitérnünk. Ha Kossuth álláspontját a nemzetiségek leghaladóbb és legkövetkezetesebb képviselőinek nézeteivel, így pl. Balcescuével vetjük egybe, úgy határozott igennel nem válaszolhatunk, mivel ezek már az önrendelkezési jog elismerése alapján keresték és sürgették a megoldást. Ha viszont a nemzetiségek hazai képviselőinek elgondolásait vesszük alapul, s Kossuth nézeteit pl. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában 1868-ban előterjesztett kisebbségi javaslat [47] tükrében vesszük szemügyre, úgy azt kell mondanunk, hogy a nemzetiségek igényei Kossuth elvei alapján teljes kielégítéshez juthattak volna. Bár az említett 1868. évi javaslatról meg kell jegyeznünk, hogy azt a nemzetiségi képviselők hátrányos helyzetben fogalmazták, bátran állíthatjuk, hogy Kossuth programja azon jóval túlmenő igények kielégítésére is alkalmas lett volna.

Összegezve tehát: Kossuth a nemzetiségi kérdésben megoldásra váró feladatokat a korabeli nemzeti mozgalmak és törekvések tekintetbe vétele alapján fogalmazta meg. A megoldás útját általa nemzetnek elismert közösség követeléseiről esetén az önrendelkezés jogának megadásában, nemzetiségi igények esetén a követeléseknek az önrendelkezés jogának megadása nélkül történő elismerésében és teljesítésében határozta meg. Bár az utókor Kossuthnak szemére vetheti, hogy távol tartotta magát attól, hogy a nemzetiségek önrendelkezésjogát elismerje, s végeredményében nacionalista alapon kereste a megoldás útjait és lehetőségeit, a demokráziát és megértést azonban, amellyel a Duna-táj népeinek törekvéseihez közeledett, „valamennyiük számára” „mosolygó jövő”-t álmódva [48], legszebb demokratikus hagyományaink között tarthatjuk számon.

J E G Y Z E T E K

- [1] Erre nézve legtanulságosabb az a megállapítása, melyet „Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására” c. munkájában olvashatunk, Deák Ferenc beszédei 1867—1868. V. Összegyűjtötte: Kónyi Manó Bp., 1898. 23. l.
- [2] Értekezés Magyarországról, Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból II. Bp., 1881. 145. l.
- [3] Kossuth Lajos iratai IX. Szerk.: Kossuth Ferenc. Bp., 1902. 394. l.
- [4] Kávássy Sándor: Kossuth nemzetfogalma emigrációs irataiban, a Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1963. Szeged, 1963. 181—182. l.
- [5] Ugyanott 182. l.
- [6] A nemzetiségi kérdés kapcsolatban a közösügyi munkálattal, Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 373—374. l.
- [7] Ugyanott 372. l.
- [8] Ugyanott 373. l.
- [9] Értekezés Magyarországról, Irataim az emigrációból II. Bp., 1881. 145. l.
- [10] Ugyanott 152—163. l.
- [11] Barta István: Kossuth ismeretlen politikai munkája 1833 elejéről. Századok, 1965. 3. sz. 415. l.; uő.: A fiatal Kossuth. Bp., 1966. 224. l.
- [12] I. Tóth Zoltán: Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—49-ben. Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára II. Bp., 1952. 249. l.
- [13] Ugyanott 291. l.
- [14] Kossuth levele a váci választókhoz, Kossuth Lajos iratai VIII. Szerk.: Kossuth Ferenc Bp., 1900. 43. l.
- [15] I. Tóth Zoltán: i. m. Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára II. Bp., 1952. 336. l.
- [16] Részletesen és igen behatóan foglalkozik ezzel Kovács Endre A Kossuth-emigráció és az európai szabadsághozmozgalmak Bp., 1967. c. munkája 273—417. lapjain.
- [17] Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. Deák Ferenc beszédei 1867—1868. V. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. 22—23. l.
- [18] A nemzetiségi kérdés, kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 374—375. l.
- [19] Vö. A nemzetiségi kérdés, kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 374—375. l., Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására V. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. 23. l.
- [20] Ugyanott.
- [21] A nemzetiségi kérdés, kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 374—375. l.
- [22] Ld. a 20. sz. jegyzetben idézett helyeket.
- [23] Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. Deák Ferenc beszédei 1867—1868. V. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. 23. l.
- [24] A nemzetiségi kérdés, kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 375. l.
- [25] Dunai szövetség. Kossuth Lajos iratai VI. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1898. 9. l.
- [26] A nemzetiségi kérdés, kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 375. l.
- [27] Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. Deák Ferenc beszédei 1867—1868. V. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. 24—32. l.
- [28] Ugyanott 34—37. l.
- [29] Kossuth Lajos iratai IV. Sajtó alá rend.: Helfy Ignác. Bp., 1894. 31—32. l.
- [30] Értekezés Magyarországról. Irataim az emigrációból II. Bp., 1881. 145. l.
- [31] Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés meg-

- oldására. Deák Ferenc beszédei 1867—1868. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. 32—34. l.
- [32] Ugyanott 36—37. l.
- [33] Ld. erre: a) Kossuth kiáltványa a magyarsághoz az új felkelés előkészítése érdekében. London, 1851. november 17. A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában. Összeáll.: Jánossy Dénes. II. Bp., 1944. 12. l. b) Az erdélyi oláhokkal és örményekkel való egyezkedés feltételei. London (valószínűleg) 1851. november 11. Jánossy Dénes i. m. II. Bp., 1944. 408—409. l.
- [34] A nemzetiségi kérdés kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 375. l.
- [35] Kossuth és Batthyány hivatalos megbízó levele Carosini számára Garasamimhoz. Szemle, 1850. január 18. A Kossuth-emigráció Törökországban. Szerk.: Hajnal István I. Bp., 1927. 664. l.
- [36] Az alkotmánytervről értekezve utalt erre Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfűtjén (1860—61) Bp., 1967. 22. l.
- [37] Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. Deák Ferenc beszédei 1867—1868. V. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. 32—33. l.
- [38] Dunai szövetség. Kossuth Lajos iratai. VI. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1898. 11—12. l.
- [39] Ugyanott. 18. l.
- [40] Ugyanott. 14. l.
- [41] Dunai Szövetség. Uo. 12. l.
- [42] Ugyanott. 9. l.
- [43] Ugyanott. 9. l.
- [44] Ugyanott 20—22. l.
- [45] Ugyanott. 19. l.
- [46] A nemzetiségi kérdés kapcsolatban a közösügyi munkálattal. Kossuth Lajos iratai VII. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 374. l.
- [47] Deák Ferenc beszédei 1868—1873. VI. Összegyűjtötte: Kónyi Manó. Bp., 1903. 97—101. l.
- [48] Dunai szövetség, Kossuth Lajos iratai VI. Sajtó alá rend.: Kossuth Ferenc. Bp., 1898. 12. l.